

Spectrum maakt deel uit van Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv
Amstelplein 34
1096 BC Amsterdam

© 2025 Diederick Slijkerman
© 2025 Nederlandstalige uitgave: Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv,
Amsterdam

Eerste druk november 2025

Ontwerp omslag: Jan van Zomeren
Opmaak: Elgraphic

Noot bij omslag: Satirisch portret door Aimé Stevens over de daadkracht van Van Vollenhoven als minister-resident in België tijdens de Eerste Wereldoorlog. Van Vollenhoven is afgebeeld als worstelaar in een broekje met tijgerprint en op zijn hemd de initialen 'CHN': het Comité Hispano-Néerlandais. Op zijn gespierde linkerarm is een hart met een naar beneden gerichte pijl en de tekst 'Les Dames Bruxelloises' getatoeëerd; kennelijk kon hij er goed met de dames overweg (in bruikleen Museum Arnemuiden).

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

ISBN 978 90 0038289 7
ISBN 978 90 0038290 3 (e-book)
NUR 681

www.spectrumboeken.nl

Inhoud

Inleiding	7
1 Zonnekoning	13
2 Avonturier in hart en nieren	31
3 Vertrouweling van de koning van Spanje	52
4 Redder van België	58
5 Wereldburger op Sparrendaal	132
6 Reactionair in de Spaanse Burgeroorlog	171
7 Verzetsman tijdens de Tweede Wereldoorlog	199
8 Vrijheidsstrijder op de barricaden	218
9 Erfenis	256
Nawoord	263
Noten	267

Inleiding

Sommige personen vallen uit de toon. Zij conformeren zich niet aan de heersende groepsgeest of andere sociale normen. Het zijn degenen die buiten de gebaande paden treden, en zich weinig aantrekken van de mening van anderen. Een deel van deze non-conformisten is ondernemend van aard en altijd op zoek naar iets nieuws. Deze rebellen zien dingen niet alleen anders; ze maken de wereld ook anders. Zij zijn essentieel voor de maatschappij, want de motor van verandering. Zo'n persoon was Maurits van Vollenhoven.¹

Maurits van Vollenhoven leefde bijna een eeuw. Aan het einde van de negentiende eeuw werd hij in een vooraanstaand milieu geboren. Als kind was Maurits al op zoek naar avontuur, en omgekeerd vonden avonturen hem. Een echte opleiding heeft hij niet gevolgd. Wel schreef hij het ene boek na het andere, over onderwerpen zo divers als het jagen op wild en de functie van goud in de internationale handel. In Rome rolde hij toevallig de diplomatieke dienst in, omdat hij het zo leuk vond om er diplomaten rond te leiden. Vooral op het Forum Romanum, marktplein en middelpunt van het oude Rome. Over de monumenten op het Forum schreef hij zijn eerste boek. In Rusland nam hij deel aan wilde jacht- en andere partijen, schoot er een nog steeds te bezichtigen beer, en maakte tal van vrouwen het hof. Omdat de Nederlandse ambassadeur in België bij het begin van de Eerste Wereldoorlog met de regering in ballingschap vluchtte, nam Maurits geleide-

lijk aan diens plaats in en ontwikkelde hij zich tot beschermer en held van België. Met zijn hulp aan de Nederlanders, Belgen en anderen zette hij de diplomatieke conventies naar zijn hand.

Zijn eigengereide stijl als beschermheer van België werd hem echter niet door iedereen in dank afgenomen. Aan het eind van de oorlog botste hij met de cultuur op Buitenlandse Zaken en in het bijzonder met minister Van Karnebeek. Ook zijn rol tijdens de Spaanse Burgeroorlog en de perceptie van die oorlog in Nederland maakte Maurits tot een buitenbeentje. Zijn vrouw was een Spaanse prinses en gelieerd aan het koningshuis. Hij koos dan ook partij voor Franco, terwijl in Nederland veel sympathie bestond voor de linkse republikeinse regering.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog lag Maurits letterlijk en figuurlijk in de vuurlinie. Er is een dossier over hem van het bureau Bijzondere Rechtspleging en bij het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD). Niettemin is hij tegen de achtergrond van de geschiedenis in de vergetelheid geraakt, of wil men hem om de een of andere reden vergeten. De meeste familieleden wilden mij niet te woord staan voor dit boek. Zoals een kleindochter van Maurits' neef André van de Poll het verwoordde, was hij 'een opgeblazen figuur met een grove bek'.²

Naar aanleiding van mijn biografie *Liberaal zwaargewicht* over Henk Vonhoff werd ik rond de jaarwisseling 2017-2018 benaderd door Arnaud van Holst, voorzitter van de historische vereniging Vroeger en Nu in Driebergen. Aan de bar van restaurant Het Wapen van Rijsenburg vroeg hij of ik voor hun verenigingsblad wilde schrijven. Ik was vooral bezig met nationale geschiedenis en had geen behoefte aan diepgravend onderzoek in lokale verhalen. Maar al snel kreeg ik een e-mail van eindredacteur Henk Pagnier, die voorstelde dat ik een verhaal over de uit Driebergen afkomstige Maurits van Vollenhoven zou publiceren. 'Hij was Europeaan, ambassadeur in Brussel tijdens de Eerste Wereldoorlog, bevriend met de Bourbons in Spanje en schreef heel ijdel een boek over zichzelf.'³

Zijn ouders woonden op Sparrendaal. Sparrendaal is een bekende

buitenplaats in Driebergen, iedereen die naar het centrum rijdt, komt er vanzelf langs. Het landhuis stamt uit de achttiende eeuw en ooit verbleef koning Lodewijk Napoleon er. Nu vormt het een decor voor het tv-programma *Married at First Sight*. Op onbewaakte momenten in het weekend had ik er zelf nog stiekem verjaardagspartijtjes voor mijn dochters Valérie en Isabelle in de achtertuin georganiseerd, toen wij op steenworp afstand woonden van Sparrendaal op het nabijgelegen seminarierrein. Wat ik niet had beseft, was dat het landgoed en seminarierrein nauw met elkaar verweven waren. En evenmin dat er een kleurrijke avonturier op Sparrendaal had gewoond. Een korte zoektocht leverde zoveel op dat ik voorstelde om er een feuilleton over te maken: 'Maurits Willem Raedinck van Vollenhoven: wereldburger op Sparrendaal'.

De Wikipedia-pagina over Maurits werd onderhouden vanuit een museum in Arnemuiden.⁴ Tevens bleek het museum allerlei memorabilia van hem te bezitten. Ik legde contact met voorzitter Leen Schouls, die mij uitnodigde om de collectie te komen bekijken. Schouls werkte bij de politie en had daarnaast als hobby het verzamelen van onderscheidingen en medailles. Die hobby leidde tot een fascinatie voor Van Vollenhoven en zo rolde hij ook de museumorganisatie in.⁵ Eenmaal bezig met de feuilleton, ontstond een soort mond-tot-mondreclame. Ik kreeg een foto toegezonden, waarop butler Van Vulpen de gordijnen op Sparrendaal opende. Uit een oud krantenbericht bleek dat Van Vollenhoven stevig leunde op zijn butler, annex chauffeur en tuinman.⁶ Via via had ik opeens een nazaat van de butler aan de telefoon: Fred van Vulpen. Fred zei: 'Je kent mij wel, ik ben de eigenaar van het Stichts Bandencentrum.'⁷

Al jaren breng ik mijn auto naar het Stichts Bandencentrum in Driebergen. Het is er een lawaai van jewelste, de luchtdrukboor jankt en de bandenmachine broemt. De hele dag door worden er banden van auto's verwisseld. De eigenaar zakt moeizaam door zijn knieën en vloekend bevestigt hij bouten aan het wiel. Hij roept geïrriteerd iets naar zijn assistent en tegen mij broemt hij: 'Wat een mooie Mercedes

Butler Van Vulpen doet de gordijnen open op Sparrendaal (Van de Merwe, collectie Van Vulpen)

heb je toch.’ Hij heeft iets leeftijdsloos, maar moet ongeveer even oud zijn als mijn vader, dus eind zeventig. Zo ken ik hem al ruim dertig jaar, en hoewel ik altijd een praatje maak, wist ik eigenlijk helemaal niets over hem, zelfs zijn naam kende ik niet.

In zijn huisje schuin voor de garage vertelt deze Fred over zijn grootvader, de butler van Van Vollenhoven. Allerlei curieuze zaken, zoals dat Maurits een paar centen per kikker gaf, als ze die uit de vijver hadden gevangen. Maurits was dol op gekookte kikkers. Maar Fred vertelt ook hoe hij als kind op zolder bij zijn grootouders, die in het linker bijgebouw van Sparrendaal woonden, koffers vol foto’s van wreedheden uit de Spaanse Burgeroorlog ontdekte, zoals van priesters die werden opgehangen. Maurits had tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn spullen namelijk op de zolder opgeslagen.⁸ Fred laat het restant van een servies zien, oude ansichtkaarten uit Madrid, en een fles wijn. Hij bezit ook een exemplaar van het genealogisch

boek *Het geslacht Van Vollenhoven*, dat Maurits tijdens de Eerste Wereldoorlog publiceerde. De zus van Fred had later, tegen betaling van enkele centen, de onderscheidingen van na die tijd in de kantlijn van de boeken erbij vermeld. Inmiddels waren zijn zus en verdere familieleden overleden, zodat alleen Fred nog de sleutel naar dit verleden bezit.

Freds grootvader was als butler van Maurits getuige van de nationale en internationale crème de la crème die bij hem op Sparrendaal langskwam. Het landgoed in Driebergen vormde de uitvalsbasis van zijn omzwervingen langs adellijke hoven, slagvelden en andere avonturen. Sparrendaal was een knooppunt in Maurits’ netwerk. Hij stond in contact met adellijke en notabele families, ook in het buitenland. Vanaf zijn jeugd jaren vertoefde hij in de winter in mondaine oorden, zoals aan de Italiaanse en Franse Riviéra. Ook was hij aanwezig bij de inhuldiging van koningin Wilhelmina, maakte hij kennis met keizerin Sisi van Oostenrijk en ging hij op audiëntie bij paus Leo XIII. Vanuit zijn rol als diplomaat vertegenwoordigde hij de belangen van de grote mogendheden in het bezette België tijdens de Eerste Wereldoorlog, en hielp hij de bevolking de hongersnood en andere ellende te bestrijden.

Maurits werd tot ereburger benoemd van Belgische steden en ontving vele eerbewijzen. In de jaren twintig bracht hij met zijn Spaanse prinses de zomerperiodes door op Sparrendaal. Hij ontving er allerlei buitenlandse gasten, zoals de Russische edelman Felix Joesoepov, de Duitse keizer Wilhelm II, de Spaanse koningin Victoria Eugénie in ballingschap en Herbert Hoover, die daarna president van Amerika werd.

Ondanks zijn grote staat van dienst is hij in de vergetelheid geraakt. Het gerucht gaat dat hij een misstap heeft begaan. Hij zou zich met schimmige zaken hebben beziggehouden. Wat is waar van dit gerucht? Hoe komt het dat hij, ooit een beroemd diplomaat, nauwelijks nog bekendheid geniet? Zijn leven intrigeert; en aan hoe meer draadjes ik trek, hoe meer opzienbarendheden er loskomen.

Zonnekoning

‘Ik was twee jaar, toen mijn vader stierf. Dat ik desondanks een zeer gelukkige jeugd heb gehad, dank ik boven alles aan mijn lieve moeder, die alles deed wat in haar vermogen lag, om mijn kinderjaren zo zonnig mogelijk te maken. Zij heeft mij daardoor de talloze prettige herinneringen gegeven, die mij later zouden troosten in smartelijke ogenblikken, zoals deze in ieder mensenleven voorkomen.’ Zo begint Maurits te vertellen over zijn leven, ruim zestig jaar later in zijn memoires uit 1946.¹

Maurits Willem Raedinck van Vollenhoven, zoals zijn volledige naam luidde, kwam ter wereld op zaterdag 25 november 1882 te Haarlem. Hij was de bezegeling van het huwelijk tussen Maurits van Vollenhoven en jonkvrouw Maria Louisa Jacoba Cecilia van de Poll. Blijkens de geboorteaangifte had Maurits senior noch Mari, zoals ze werd genoemd, een beroep. Ze leefden van de rente van het familievermogen.²

Het stel was ruim drie jaar eerder, op 16 oktober 1879, getrouwd te Haarlem. Hij was 19 en zij 21 jaar. Volgens de wet waren ze allebei minderjarig en hadden daarom toestemming van hun vaders nodig. De vader van Maurits senior was intussen overleden, zodat toestemming werd gegeven door diens meerderjarige broers Jan Messchert en Antonie Jan Frederik, die als getuigen optraden. Jan Messchert was voormalig Tweede en Eerste Kamerlid en oud-burgemeester van Amsterdam. Toestemming voor Mari werd gegeven door haar vader jonkheer Jacob Willem Maurits van de Poll, dijkgraaf van de Haar-

Mari, de moeder van Maurits van Vollenhoven junior (Stadsarchief Amsterdam)

lemmermeer en lid van de Haarlemse gemeenteraad, die optrad als getuige samen met haar moeder, haar grootvader van moederskant en haar meerderjarige broer Charles Frederik van de Poll, op dat moment luitenant van de Huzaren.³ Ze betrokken villa Sophiadal aan het Prinsenbolwerk in Haarlem.

Een familie van bierbrouwers

De familie Van de Poll was van aanzienlijke adellijke familie, maar het geld kwam van de familie Van Vollenhoven. ‘Van Vollenhoven’ was op dat moment een van de grootste Nederlandse bierbrouwerijen. In 1791 had Johan Messchert van Vollenhoven besloten om bier te gaan maken, nadat hij de Amsterdamse brouwerij De Gekroonde Valk uit 1733 had overgenomen. Hij legde daarmee de basis voor Van Vollenhoven’s Bierbrouwerij. Het geld kwam van zijn bemiddelde vrouw en Amsterdamse koopmansdochter Elisabeth van der Poorten.

In een tijd dat de drinkwatervoorziening nog onvoldoende op orde was, bleek bier een goed alternatief. Water bevatte allerlei bacteriën, terwijl bier een zuiveringsproces had doorgemaakt. Johan Messchert en Elisabeth kregen zes kinderen die op stand trouwden, zoals met families Van de Poll en Van Reenen. Vanaf de achttiende eeuw stegen de Van Vollenhovens langzamerhand op de sociale ladder. In de Republiek der Verenigde Nederlanden, die tot 1795 bestond, konden de Van Vollenhovens niet toetreden tot het patriciaat van regenten, omdat zij remonstrants waren. In de Republiek was behorend tot de Gereformeerde Kerk daarvoor een voorwaarde, maar remonstranten waren daarvan in de zeventiende eeuw afgesplitst. Hun geloof in de vrije wil van mensen strookte niet met de officiële leer van de Gereformeerde Kerk dat mensen al bij voorbaat door God waren uitverkoren of verworpen.

Met de inval van de Fransen in 1795 en de Bataafse omwenteling verdwenen de belemmeringen voor burgers met andere religies om openbare ambten te bekleden. Vrijwel meteen namen de Van Vollenhovens zitting in de Rotterdamse en later ook de Amsterdamse gemeenteraad. In 1805 ging de leiding van de brouwerij over op hun beide zonen Jozua (1776-1830) en Anthonie (1784-1826). Anthonie trouwde met Maria Wilhelmina Backer. Ze kregen negen kinderen, die op hun beurt ook weer een goede huwelijksparthij waren voor telgen van de aanzienlijke families Hovy, Van Lennep, Lantsheer en Schwartz. Het huwelijk van Jozua bleef kinderloos.

Nadat Willem Frederik in 1815 het Koninkrijk der Nederlanden had uitgeroepen en de naam Willem I aannam, ontstond er weer een adellijke titulatuur. De koning verleende bij het begin van de constitutionele monarchie een aantal vooraanstaande families een adellijke titel. Zo stamt de adellijke titel van de familie Van de Poll uit 1815. De familie Van Vollenhoven kreeg dit aanbod echter niet, wellicht omdat ze nog te veel werden gezien als handelaren die moesten werken voor hun geld. Een vaste betrekking om geld te verdienen was voor de adel een schande, zeker tot in de twintigste eeuw.⁴